

КРИМІНАЛІСТИЧНА ВЕРСІЯ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

Копча В.В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000 0001 9888 1464*

Копча В.В. Криміналістична версія: організація та планування розслідування.

Вказується, як показує практика розслідування кримінальних правопорушень полягає в пізнанні подій минулого, тобто встановлення всіх суттєвих обставин, що мають юридичне значення та входять до предмету доказування. Пізнання істини в подіях минулого базується на законі про взаємозв'язок явищ та на теорії відображення.

Стаття досліджує роль криміналістичних версій у системі планування та розслідування кримінальних правопорушень. Розкривається діалектичний взаємозв'язок між плануванням і організацією розслідування: планування визначає програму дій, тоді як організація забезпечує практичну реалізацію запланованого. Особлива увага приділяється тому, що організація розслідування, особливо на початковому етапі, може передувати плануванню, створюючи необхідну інформаційну базу для побудови криміналістичних версій.

Автор розглядає планування як комплексний розумовий процес, спрямований на визначення напрямів і завдань розслідування, способів і засобів їх досягнення при раціональному використанні часу та ресурсів. Серед ключових завдань планування виділяються: встановлення оптимальних способів розслідування, забезпечення об'єктивності та всебічності, імплементація криміналістичних рекомендацій з урахуванням специфіки кожного провадження, організація ефективної взаємодії з іншими органами та громадськістю.

У статті виокремлюються різні рівні планування: від календарного плану роботи слідчого до планування окремих процесуальних дій, тактичних операцій та етапів розслідування. Детально аналізуються основні етапи планування на кожному рівні: визначення загального напрямку дій і побудова версій, виділення обставин, що підлягають встановленню, визначення засобів встановлення цих обставин, призначення виконавців і термінів.

Розглядаються практичні аспекти планування, зокрема форми планів (письмові та усні), їх структурні елементи та допоміжна документація. Підкреслюється, що хоча КПК не зобов'язує суб'єкта розслідування здійснювати планування, відомчі нормативно-правові акти та криміналістичні рекомендації наголошують на його важливості для підвищення ефективності розслідування.

Ключові слова: Кримінально-процесуальний кодекс України, кримінальний кодекс України, криміналістика, верховенство права, права людини.

Kopcha V.V. Forensic version: organization and planning of the investigation.

It is indicated, as the practice of investigating criminal offenses shows, that it consists in knowing the events of the past, that is, establishing all the essential circumstances that have legal significance and are included in the subject of evidence. Knowing the truth in the events of the past is based on the law of the relationship of phenomena and on the theory of reflection.

The article examines the role of forensic versions in the system of planning and investigation of criminal offenses. The dialectical relationship between planning and organization of the investigation is revealed: planning determines the program of actions, while organization ensures the practical implementation of the planned. Special attention is paid to the fact that the organization of the investigation, especially at the initial stage, can precede planning, creating the necessary information base for building forensic versions.

The author considers planning as a complex mental process aimed at determining the directions and tasks of the investigation, ways and means of achieving them with the rational use of time and resources. Among the key planning tasks are: establishing optimal investigation methods, ensuring objectivity and comprehensiveness, implementing forensic recommendations taking into account the specifics of each proceeding, organizing effective interaction with other bodies and the public.

The article identifies different levels of planning: from the investigator's calendar work plan to planning individual procedural actions, tactical operations and stages of the investigation. The main stages of planning at each level are analyzed in detail: determining the general direction of action and building versions, highlighting the circumstances to be established, determining the means of establishing these circumstances, appointing executors and deadlines.

The practical aspects of planning are considered, in particular the forms of plans (written and oral), their structural elements and supporting documentation. It is emphasized that although the CPC does not oblige the subject of the investigation to carry out planning, departmental regulatory legal acts and forensic recommendations emphasize its importance for increasing the efficiency of the investigation.

Key words: Criminal Procedure Code of Ukraine, Criminal Code of Ukraine, forensics, rule of law, human rights.

Постановка проблеми. Пізнання слідів кримінального правопорушення являє собою складний пізнавальний процес, структурними компонентами якого є комплекси логічних достовірних, евристичних пошукових та інтуїтивних операцій. Ймовірним поясненням будь-якого явища є гіпотеза, а під час розслідування кримінальних правопорушень криміналістична версія, її різновид.

Криміналістична версія обґрунтоване припущення суб'єкта пізнавальної діяльності слідчого, детектива, прокурора, оперативного працівника, експерта відносно окремого факту чи групи фактів, що мають чи можуть мати значення для провадження, вказують на наявність та пояснюють походження та зміст цих фактів, їх зв'язок між собою, й слугують цілям встановлення об'єктивної істини [1, с. 752].

Що стосується криміналістичних версій, які висувуються в сфері практичного розслідування кримінальних правопорушень, а не наукової діяльності з напрямку зібрання відповідних матеріалів на місці пригоди. Однак суб'єктами висунення криміналістичних версій є суб'єкти пізнавальної діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень слідчий, дізнавач, детектив, прокурор, експерт, суддя.

Процесуальні особи для висунення криміналістичної версії достатньо відносно невеликого обсягу вихідних даних, щодо різних обставини, які мають значення для кримінального провадження, а також можуть висуватися як на основі достовірно встановлених фактів, так і на вірогідній інформації.

Можемо зазначити, що криміналістична версія повинна бути перевірена у встановлений законом строк спеціально уповноваженими суб'єктами в умовах активної протидії з боку зацікавлених у прихованні істини осіб, і висунення та побудова версій відбувається одночасно чи практично одночасно, що не виключає в подальшому побудову нових версій.

Криміналістичні версії класифікуються за різними критеріями, які висувуються суб'єктами, а саме слідчим, дізнавачем, прокурором та співробітниками оперативного підрозділу.

Щодо ступеня визначеності висунутих припущень типові та конкретні специфічні, а також за змістом та пошуковою спрямованістю: загальні та окремі, можуть бути побудовані також за часом, як початкові і наступні.

Метою даного дослідження є розгляд криміналістичної версії організації та планування розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти використання спеціальних знань на рівні дисертаційних досліджень висвітлювали: Н.В. Копча, А.О. Антошук, В.В. Пясковський, А.В. Черноус та ін.

Відповідно до предмета доказування обвинувальні та виправдовувальні за ступенем складності внутрішньої структури та комплексні висувуються відносно декількох обставин та прості висувуються лише за однією обставиною залежно від пошукової спрямованості, а ретроспрямовані встановлення обставин минулого та передбачувальні встановлення фактів в теперішньому чи в очікуваному майбутньому [2, с. 244].

Можливо застосувати залежно від напрямку з логічних методів, і основні версії та контрверсії, відносно операцій з фактичними даними та пошуковими, дослідницькими версіями.

Постановка завдання. В практичній площині функціональне значення криміналістичної версії можна розглядати в трьох аспектах: а) гносеологічному, як метод пізнання істини в судочинстві; б) організаційному визначають напрями діяльності суб'єкта розслідування та виступають організаційним початком планування розслідування; в) тактичному висунення та перевірка версій потребує від суб'єкта розслідування застосування тактичних прийомів.

В подальшому версії висувуються в ситуаціях інформаційної невизначеності, за відсутності достатніх даних для достовірних висновків, а метод версіювання передбачає логічне дослідження та впорядкування всієї вихідної інформації. В результаті із загального інформаційного масиву формується взаємопов'язаний та внутрішньо узгоджений інформаційний комплекс, який можна розглядати як фактичну базу версії. Вона формується з відомостей, що отримані в результаті проведення оперативно-розшукових та процесуальних дій. Ця інформація має безпосереднє відношення до конкретного кримінального провадження [3, с. 348].

Виклад основного матеріалу. Відповідно до практичного напрямку, щодо кримінального провадження із загального інформаційного масиву може бути сформовано декілька комплексів даних, кожний з яких в силу свого різного змісту стає фактичною базою для однієї з версій. В той же час, одна й та ж фактична база, у зв'язку з відмінностями в її можливому поясненні нерідко стає основою для побудови декількох версій. А динамічна структура версії складається з декількох етапів, що відображають механізм процесу побудови версій:

Перший етап дослідження – за допомогою аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, аналогії, моделювання та інших методів вже наявного інформаційного масиву в кримінальному провадженні. В результаті відбувається впорядкування наявних в масиві відомостей за їх відношенням до кримінального провадження, виключення очевидно недостовірної інформації та визначення цінності відомостей. Другий етап – визначення шуканої, ще невідомої невстановленої обставини. Третій етап – виявлення проблемної ситуації. На цьому етапі відбувається визначення проблеми і ситуації та їх об'єднання в проблемну ситуацію. Четвертий етап – формування фактичної бази версії, яка створюється з інформації, що групується навколо невстановлених обставин провадження. П'ятий етап – найбільш складний, полягає у формуванні теоретичної бази версії за рахунок наступних основних джерел додаткової інформації: 1) теоретичні, практичні, професійні та загальні знання, акумульовані в свідомості суб'єкта розслідування; 2) узагальнені та неузагальнені відомості, що містяться в спеціальній та іншій літературі; 3) інформація, що міститься в інших кримінальних провадженнях, оперативно-розшукових матеріалах стосовно певних фактів, та не має загального характеру; 4) документація військкоматів, медичних закладів та інших установ; 5) особистий та колективний досвід керівників та співробітників; 6) положення групових криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень; 7) відомості, що містяться в інформаційно-пошукових та криміналістичних, а також інших системах та обліків органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України. Шостий етап – формування версійного умовивіду за допомогою фактичної та теоретичної баз.

Практика показує, що перевірка криміналістичних версій це діяльність, спрямована на встановлення фактичних обставин, які підтверджують чи спростовують припущення, що складає зміст версії. Перевірка версії включає в себе: 1) виведення із версії всіх можливих наслідків, тобто формування суджень висновків, умовиводів про обставини, які ще не встановлені, але можливі; 2) визначення методів, засобів, прийомів виведення із версії наслідків; 3) практичну реалізацію плану розслідування шляхом проведення слідчих розшукових дій, негласних слідчих розшукових дій, інших процесуальних дій для отримання даних, що підтверджують чи спростовують версію; 4) оцінку всіх зібраних доказів, що підтверджують висновок про істинність однієї та хибність інших версій.

Щодо висновку про хибність якої-небудь із висунутих версій може ґрунтуватися як на процесуальних, так і перевірених оперативних даних. Для висновку про достовірність криміналістичної версії необхідно отримати достатню сукупність процесуальних доказів, які б виключали інше пояснення обставин кримінального правопорушення. Ця сукупність доказів повинна містити об'єктивну і всебічну характеристику всіх обставин, які підлягають встановленню під час розслідування. [4, с. 400].

Перевірку всіх висунутих версій необхідно здійснювати паралельно, без надання переваг будь-якій із них. Перевірка версій вважається закінченою лише в тому випадку, коли зібрана сукупність доказів, яка вичерпно встановлює всі передбачені законом обставини і виключає будь-які інші пояснення розслідуваного кримінального правопорушення.

Таким чином, розслідування кримінальних правопорушень являє собою безперервну діяльність суб'єкта розслідування з висунення та перевірки криміналістичних версій. Моделюючи подію правопорушення за наявними в реальному часі її «відбитками», суб'єкт розслідування висуває обґрунтовані припущення – криміналістичні версії. З метою їх перевірки, проводяться певні організаційні та процесуальні дії, в результаті яких певні версії спростовуються, а інші – знаходять своє підтвердження. Перевіряючи версії, що залишилися, суб'єкт розслідування знову здійснює певні процесуальні та організаційні дії. Такий процес триває доти, доки із двох наявних версій одна спростовується, а залишається лише одна версія, яка підтверджується об'єктивними даними. В ході доказування на етапі спростування певних версій, можуть висуватися нові криміналістичні версії або трансформуватися вже наявні, що обґрунтовано новими здобутими фактичними даними.

Враховуючи положення всезагального методу пізнання – матеріалістичної діалектики, ніколи не можна висувати та перевіряти лише одну версію про подію правопорушення, навіть при стовідсотковій очевидності подій. Завжди повинна бути основна версія і так звана контрверсія – версія, що абсолютно їй протилежна. Лише коли пізнавальна діяльність слідчого під час перевірки версії спрямована на підтвердження чогось та спростування всього іншого, можна вести мову про встановлення істини в кримінальному провадженні.

Місце пригоди показує, що у криміналістичній теорії під організацією розслідування розуміється узгоджені та врегульовані дії всіх осіб, органів та підрозділів, залучених у процес розслідування кримінальних правопорушень, для ефективного попередження та розслідування кримінальних правопорушень.

Основним завданнями організації розслідування кримінальних правопорушень може бути: забезпечення узгодженості, упорядкованості і цілеспрямованості дій органів і осіб під час вирішення поставлених перед ними завдань та забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування кримінальних правопорушень.

Принципами організації розслідування кримінальних правопорушень є:

а. законність полягає в тому, що під час вирішення питань організації розслідування кримінальних правопорушень уповноважені суб'єкти повинні керуватися положеннями Законів України та підзаконних нормативно-правових актів та діяти лише в спосіб та межі, визначені Законом; б. оперативність виражається в динамічності організації розслідування кримінальних правопорушень. Ефективність розслідування залежить в тому числі й від своєчасного та швидкого виконання прийнятих рішень; в. компетентність означає наукову та процесуальну обґрунтованість організаційних рішень, прийнятих суб'єктом розслідування; знання і кваліфіковане застосування ним засобів, прийомів і методів криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень; прийняття рішень із урахуванням власної компетенції та компетенції інших суб'єктів, з якими здійснюється взаємодія в процесі розслідування кримінальних правопорушень; г. ієрархічність означає підпорядкованість різних рівнів організації розслідування кримінальних правопорушень. При цьому в розумінні принципу ієрархічності розмежування організаційних функцій різних суб'єктів розслідування не повинне суперечити положенням самостійності та компетентності суб'єктів.

В цьому напрямі залежно від вирішуваних завдань виділяють наступні рівні організації розслідування: 1. державний рівень діяльності компетентних органів держави як комплексу заходів, що забезпечує ефективність функціонування елементів системи правоохоронних органів; 2. управлінський рівень органу досудового розслідування окремого відомства. Він охоплює комплекс заходів, які відповідають за оптимальну структуру органів досудового розслідування, ефективність діяльності, вдосконалення засобів та методів. Організація розслідування на даному рівні виступає як основна функція; 3. слідчо-оперативний – рівень організації розслідування конкретного кримінального правопорушення. Це комплекс заходів, який забезпечує узгоджені та врегульовані дії суб'єктів досудового розслідування і взаємодіючих з ними осіб, органів та підрозділів для ефективного розслідування: Тактичний, як організація проведення окремої слідчої розшукової дії, негласної слідчої розшукової дії, іншої процесуальної дії.

Слідчо-оперативний рівень організації розслідування конкретного кримінального правопорушення охоплює наступні заходи: отримання вихідної інформації та оцінку слідчої ситуації; конкретизація мети, завдань розслідування, створення уявної моделі майбутньої діяльності; визначення сил і засобів для досягнення завдань розслідування; створення оптимальних умов для

проведення слідчих розшукових дій, негласних слідчих розшукових дій та інших заходів, спрямованих на з'ясування обставин кримінального провадження; налагодження належної взаємодії слідчих, оперативних та інших підрозділів; прийняття рішень організаційного характеру;

забезпечення кваліфікованого керівництва слідчо-оперативною групою; налагодження систематичного обміну інформацією та звітністю про результати роботи слідчо-оперативних груп і кожного слідчого; контроль за діяльністю з розслідування кримінальних правопорушень; аналіз її результатів; матеріальне, науково-технічне, кадрове та інше ресурсне забезпечення [12, с. 284].

Методи комплексних та організаційних заходів у конкретному кримінальному провадженні має бути чітко визначеним, конкретним та детальним. Дотримання цих вимог набуває особливого значення під час розслідування складних багатоепізодних кримінальних правопорушень, що здійснюється групою слідчих. В таких випадках чіткий розподіл функцій між членами групи та організація взаємодії між ними є важливою передумовою ефективності розслідування. Невід'ємною частиною організації розслідування кримінальних правопорушень є його планування – складна розумова діяльність, що спрямована на забезпечення найоптимальніших шляхів досягнення завдань розслідування.

Планування тісно пов'язане з організацією розслідування у конкретному кримінальному провадженні, під яким розуміють комплекс заходів для створення оптимальних умов його реалізації. Сутність планування полягає в тому, щоб вірно окреслити програму дій під час досудового розслідування, а організація розслідування в забезпеченні реалізації наміченого плану. Планування та організація органічно зв'язані: перше передбачає здійснення другого. Разом з тим організація розслідування, особливо на початковому етапі, може існувати незалежно та передувати плануванню. Проведення першочергових та невідкладних слідчих розшукових дій створює необхідну інформаційну базу для планування, є основою для побудови криміналістичних версій, які визначають подальший напрямок планування.

Для того, щоб процес збирання, дослідження, оцінки та використання доказів забезпечив встановлення істини у кримінальному провадженні і разом з тим відбувався швидко, без зайвих витрат сил та засобів, цей процес повинен бути цілеспрямованим, організованим. Внутрішня його організація забезпечується висуненням версій та заснованим на версіях плануванням розслідування. Планування розслідування це складний розумовий процес, сутність якого полягає у визначенні напрямів та завдань розслідування, способів та засобів їх досягнення за раціональних витрат часу, сил і засобів.

Планування являє собою організаційну та творчу сторону складної розумової діяльності суб'єкта розслідування, що здійснюється з першого моменту розслідування до його закінчення. З процедурного боку планування розслідування являє собою визначення шляхів розслідування кримінальних правопорушень, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найбільш доцільних строків проведення необхідних процесуальних дій та інших заходів.

До завдань планування розслідування належать: визначення найбільш раціональних шляхів розслідування кримінальних правопорушень; забезпечення об'єктивності, повноти та всебічності розслідування; забезпечення застосування криміналістичних рекомендацій з урахуванням особливостей кожного конкретного кримінального провадження; забезпечення найбільш ефективних форм взаємодії суб'єкта розслідування з іншими органами та підрозділами, громадськістю в ході розслідування кримінального правопорушення; забезпечення досягнення мети розслідування з мінімальними витратами людських та матеріальних ресурсів, а також економного використання робочого часу слідчого.

Виділяють декілька рівнів планування розслідування: планування роботи суб'єкта розслідування календарний план; планування розслідування в конкретному кримінальному провадженні; планування проведення окремої слідчої розшукової або іншої процесуальної дії; планування проведення тактичної операції, застосування тактичного прийому; планування етапів розслідування початкового, наступного, заключного.

Кожний рівень планування розслідування включає в себе основні стадії: 1) визначення загального напрямку дій, побудова версій та формування мети; 2) виділення обставин, які необхідно встановити; 3) визначення засобів, за допомогою яких будуть встановлені обставини вчиненого кримінального правопорушення, прийняття тактичних рішень; 4) визначення виконавців і термінів виконання.

При цьому планування розслідування в кримінальному провадженні необхідно відрізнити від планування окремої слідчої розшукової дії, тактичної операції, тактичної комбінації, тактичного прийому.

Висновки. Кримінальний процесуальний закон не зобов'язує суб'єкта розслідування здійснювати планування, тому не існує встановлених та обов'язкових форм планів. Такі вимоги можуть передбачатися у відомчих нормативно-правових актах, в яких в тому числі закріплюються певні форми планів, а також вимоги до їх оформлення та звітування по них. Криміналістичні рекомендації теж пропонують суб'єкту розслідування здійснювати планування на всіх етапах розслідування, що, в свою чергу, не лише організовує діяльність суб'єкта розслідування, але й максимально наближає сам процес розслідування до найбільш ефективного.

Плани можуть бути письмовими та усними. Усне планування, як правило, має місце на початковому етапі розслідування, до проведення першочергових процесуальних дій, в ситуації обмеженого інформаційного характеру. Після проведення першочергових слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів суб'єкт розслідування переходить до письмового плану.

До загальних елементів плану розслідування кримінального провадження належать: висунуті версії; обставини, які необхідно встановити; процесуальні дії та організаційні заходи; інформація про конкретних виконавців та терміни виконання; матеріально-технічне забезпечення.

За дослідженням даного напрямку, нерідко до основного плану розслідування складаються різні допоміжні документи з метою систематизації певної інформації.

- індивідуальність планування передбачає, що суб'єкт розслідування під час складання плану у провадженні повинен обов'язково враховувати особливості кожного вчиненого кримінального правопорушення;
- динамічність планування передбачає необхідність врахування закономірностей природи криміналістичних версій під час розслідування кримінального правопорушення: в ході розслідування певні версії підтверджуються, а певні спростовуються, відкидаються. Принцип динамічності планування зобов'язує суб'єкта розслідування своєчасно вносити необхідні зміни та доповнення до плану розслідування, що обумовлені розвитком криміналістичних версій та змінами слідчих ситуацій;
- реальність планування передбачає реальність та обґрунтованість версій, що лягають в основу планування розслідування, а також запланованих заходів з їх перевірки.
- конкретність планування передбачає, що план розслідування, який складається, повинен бути конкретним: чітко визначені мета та завдання запланованих заходів, перелік обставин, що встановлюються, конкретні виконавці та строки виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика: підручник В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін.; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб і допов. К.: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
2. Криміналістична тактика: навч. посіб. За ред. М.А. Погорельського, Д.Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2016. 244 с.
3. Курс лекцій з криміналістики: О.А. Кириченко, Т.О. Коросташова, Ю.О. Ланцедова, О.С. Тунтула, В.С. Шаповалова; за наук. ред. О.А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 348 с.
4. Методика розслідування квартирних крадіжок: навч.-метод. посіб. В.С. Бондар та ін. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 400 с.
5. Митричев В.С., Хрусталева В.Н. Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них. СПб.: Питер, 2003. 591 с.
6. Організація і тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб: навч. посіб. С.С. Чернявський, О.О. Алексєєв, І.А. Жалдак та ін. Київ: НАВС, 2016. 66 с.
7. Остапчук М.С. Методика розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. Львів, 2015. 250 с.
8. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. О.О. Алексєєв, В.К. Весельський, В.В. Пясковський. 2-ге вид. перероб. та доп. К.: ЦУЛ, 2014. 320 с.
9. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
10. Салтевський М.В. Криміналістика: підручник. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.
11. Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування: метод. рек. П.Є. Антонюк, А.О. Антошук, В.В. Пясковський, А.В. Самодін та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 70 с.
12. Копча В.В., Копча Н.В. Криміналістична техніка, тактика і методика: Навчальний посібник. м. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 284 с.